

ნომადი ბართაია

"შაჰ-ნამეს" ორი ბმირის – როსტომისა და გურამის სახელთა აღმავლობისათვის ქართულ ცნობიერებაში

არც ერთი სხვა ქვეყნის საერო მწერლობა ისე არ გადამუშავებულა ქართულ ცნობიერებაში, როგორც სპარსული. სპარსული ძეგლებიდან კი არც ერთი სხვა ნაწარმოები ისე არ გაქართულებულა, როგორც "შაჰ-ნამე".

"შაჰ-ნამე" ორჯერ შემოვიდა ქართულ მწერლობაში, პირველად XII საუკუნეში და მეორედ – XVI-XVIII საუკუნეებში, სამწუხაროდ, "შაჰ-ნამეს" ქართულმა ვერსიებმა მხოლოდ XVI-XVIII საუკუნეებიდან მოაღწია ჩვენამდე.

აქვე ისიც აღსანიშნავია, რომ "შაჰ-ნამეს" ქართველები მანამ იცნობდნენ, სანამ ფირდოუსი შექმნიდა მას. იცნობდნენ მისი პირველწყარო – "ზვადაი-ნამაქიდან" ("მეფეთა წიგნი"). ამის დასტურია ამ პოემის გმირთა საშუალო სპარსული ფორმები, რომლებიც შემოგვინახა ქართულმა წყაროებმა.

ქართველი ხალხი "შაჰ-ნამედან" როსტომისა და მასთან დაკავშირებული საგმირო ამბებით უფრო დაინტერესებულა და ქართულად "შაჰ-ნამესთვის" "როსტომიანი" დაურქმევიათ.

"შაჰ-ნამეს" გმირთა სახელები: როსტომი (rostam), ზურაბი (←sohrb), გივი (←giv), თემურაზი (←tahmurāsb), ჯემშიდი (←jamshid), უშანგი (←hushang), მანუჩარი (←manuchehr), ბეჟანი (←bijan), მანიჟა (←manija) თამაზი (tahmāsb), გოდერძი (←godarz), ხოსრო (←xosro), ქაიხოსრო (←kaixosro), აფრასიონ (←afraśyāb), მერაბი (←mehrāb), ფრიდონი (←feridun), როდაბი (←rodabe), შიო (←siāu)... საქართველოში ოდითგანვე ისეთი პოპულარობით სარგებლობდა, რომ ისინი ქართულ ეროვნულ სახელებად ქცეულან.

არც ერთ სხვა ქვეყანაში "შაჰ-ნამე" ისეთი პოპულარული არ ყოფილა, როგორც საქართველოში. თამაზად შეიძლება საქართველო "შაჰ-ნამეს" მეორე სამშობლოდ მივიჩნიოთ.

"შაჰ-ნამეს" გმირთა სახელები საქართველოში სამ ნაკადად არის შემოსული.

პირველი ნაკადი შემოვიდა ფალაურტიდან (IX ს. მდე), ფირდოუსის პირველწყარო "ზვადაი ნამაქიდან" ("შაჰ-ნამე").

მეორე და მესამე ნაკადი შემოვიდა ახალი სპარსულიდან ფირდოუსის "შაჰ-ნამეს" ქართული ვერსიების მეშვეობით, პირველი – XII საუკუნეში, ხოლო მეორე – XV-XVIII საუკუნეებში.

"შაჰ-ნამეს" პირველი ტომი გამოაქვეყნა პროფესორმა იუსტინე აბულაძემ 1916 წელს. მასში სამი ნაწარმოებია შესული: ა) ზააქიანი მამუკა თავაქალაშვილისა (XVIII ს.) ბ) საამიანი ბარიმ ვაჩნაძისა (XVIII ს.) და ხოსრო თურმანიძის (XVI-XVII ს.).

შაჰ-ნამედან შემოსულია "ფრიდონიანი" და "როსტომიანი".

ქართულ ლიტერატურაში არსებობს “შაჰ-შანეს” მიბაძვანიც: “უთრუთიან-საამიანი”, “ზააქიანი”, “ზარზუნამე”, “საამნამე”, “ზაამიანი”, “სირინოზიანი”, “ყარამანიანი”.

არსებობს “შაჰ-ნამეს” როგორც პროზაული, ისე, ლექსითი ვერსიები. ამჟამად ჩვენი ყურადღება მიიპყრო როსტომისა და ზურაბის სახელების ადაპტაციამ ქართულ ცნობიერებაში.

როსტომის შესახებ:

“შაჰ-ნამეს“ და არა მხოლოდ “შაჰ-ნამეს“ მიხედვით როსტომი სიმბოლოა ფიზიკური სიძლიერისა.

ქართულ წყაროებსა და მხატვრულ ძეგლებშიც ასეთივე სურათია:

“ქართლის ცხოვრება“:

“ანუ ვისიმცა ნება მოხლომოდა დავითის მოყმისა, ბაყათარისა და თარხნისა მსგავსისა, ეფრემიამისა და დიდებულთა ბუმბერაზთა და მოყმეთა, მსგავსთა როსტომისთა და გივისა“ (“ქართლის ცხოვრება“ 1959, გვ. 65).

“ვეფხისტყაოსანი“:

“ისრითა მოკლის ნადირი როსტომის მკლავთ უგრძესითა“ (რუსთველი 1966; 196,3).

“ვისრამიანი“:

“თუ რამინ სიგრძითა ნაძუსა ჰგავს და ჭაბუკობითა როსტომს უფროა, მე არად მომინდების“ (გორგანელი, 1962, გვ. 83).

“ნეტარძი, თუმცა ცხენსა ზედა მჯდომი მაშურალი ვნაზო, რომელ პირი ჩემკენ ექმნას და ზურგი მარავისკენ! ნეტარ ვერ ვნაზავ ჩემთუის მოსრულსა ჭაბუკად როსტომის საბატონისა“? (გორგანელი, 1962, გვ. 113).

საინტერესოა აღნიშვნა იმისა, რომ თვით ნათარგმნ ძეგლში “ვისრამიანშიც“ კი იხსენიება როსტომის სახელი, როცა იგი დედანში არ არის.

ქართულ ცნობიერებაში (ფოლკლორში) კი როსტომი, ფიზიკურთან ერთად, სიბრძნის სიმბოლოც არის.

ქართულ ხალხურ პოეზიაში როსტომის შეგონებებთან დაკავშირებული სტროფები ძირითადად იწყება ასე — როსტომ თქვა.

მოვიყვანთ მაგალითებს:

როსტომ თქვა

* * *

როსტომ თქვა: გმირი მეც ვიყავ,

ჯირითი შემოვისრიე;

მეზობლის შაძულეებასა,

ისევ დათმობა ვარჩიე.

* * *

როსტომ თქვა: დღეიმც კრულია
 დაბადებისა ჩემისა;
 რაც რო მე გამოვიზარდე,
 დღე ვერა ვნახე ლხენისა;
 სიყრმე სიბერედ ვაქციე,
 გაქრა სინათლე ჩინისა;
 ვერც გული გავალბინე-რა,
 უღელი მედგა რკინისა.

* * *

როსტომ თქვა: ერთი არა სჯობს,
 ამ ჩემსა მოგონებასა,
 ერთხელ სჯობია სიკვდილი
 სულ მუდამ დაღონებასა.

* * *

როსტომ თქვა: ესე სოფელი
 კაცს გულში გაუქანდება,
 ვინცა სთქვა: ახლა მე დამრჩა,
 არც იმას გაუთავდება.

* * *

როსტომ თქვა: იმ მთას, ამ მთასა,
 ხელს მოვკრავ, ერთად თავს უზამ,
 ათას ლიტრასა რკინასა
 კბილს მოუჭერ და ყლაპს უზამ.
 თავადებულსა დიაცსა
 გაუშვებ, ვეღარას უზამ.

* * *

როსტომ თქვა: მიწა გრილია,
 სიტყვას არ უნდა გრილობა,
 კაცი რომ საქმეში იყოს,
 გარჯა უნდა და ცილობა.

* * *

როსტომ თქვა: სამი ქართული
 ჩინეთის ქვაზე სწერის,
 ვიზეც დავთესე სიკეთე,

ის უფრო ჩემი მტერია.

* * *

როსტომ თქვა: სიბერეაა
სიტყვას არ უნდა რბილობა,
თუ კაცი თვითონ არ ვარგა,
ცუდია გვარიშვილობა.

* * *

როსტომ თქვა: სიბერეაა
სიტყვა სათქმელად გაჭირდა,
წადით და ჰკითხეთ დიაკვანს,
როსტომის ხმალსა რა სჭირდა,
კურტნიან აქლემს ჩამოჰყრა,
ცხრა აღლ მიწასა სხვას სჭრიდა.

* * *

როსტომ თქვა: ჰკვა დიაცისა,
არც მომწონს, არც მეკეთება,
კაცსა დიაცის მჯერესა,
სამარემც დაეკეთება,
ჯერ ხომ შენია დიაცი,
მერე სხვას შეეკეთება.

* * *

სიბერე როსტომსაც მოერევა.

* * *

მშია, მშია, კატა მქვია,
რომ გავძლები — როსტომ მქვია.

ზურაბის შესახებ:

“შაჰ-ნამეს” ერთ-ერთი პერსონაჟის სახელი ზურაბი საქართველოში ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული სახელია. იგი წარმოადგენს სოჭრაბის ქართულ ფონეტიკურ ვარიანტს.

სოჭრაბის ანუ ზურაბის ტრავიკული ისტორია “შაჰ-ნამეს” მიხედვით ასეთია:

ირანის უძლეველი ლეგენდარული ფალავანი როსტომი დაქორწინდება თურანელი სამანგანის შაჰის ასულ თეჰმინეზე. სულ ერთი ღამე გაატარეს შეუღლებულებმა ერთად. დილით, გამომშვიდობებისას, როსტომმა თეჰმინეს მძივი დაუტოვა და უთხრა: თუ ქალიშვილი დაიბადება, ეს მძივი თმაში ჩაუწანი, თუ ვაჟიშვილი — მკლავზე გაუკეთო.

თეჰმინეს გაუჩნდება ვაჟი, რომელსაც ზურაბს დაარქმევს. ზურაბიც მამასავით უძლეველი მეომარია. მას უნდა ქეიყოფადი ტახტიდან ჩამოაგდოს და მის ნაცვლად ირანის ტახტზე როსტომი დასვას. ამ მიზნით იგი დაიძრება ირანისკენ.

როცა როსტომმა გაიგო თურანელთა ირანისკენ გამოლაშქრების შესახებ, შეკრებს ლაშქარს და თურანელთა ლაშქარს დახვდება. ბრძოლის ველზე ერთმანეთს შეერკინებიან ირანისა და თურანის უძლეველი მხედართმთავრები როსტომი და ზურაბი, სადაც მამა კლავს თავის უცნობ, შვილს, რომლის ვინაობასაც მას მერე გაიგებს, რაც მოკლულის მკლავზე ნახავს მისთვის საჩუქრად დანატოვარ მძივს.

ირანში არსებობს “შაჰნამეხანების” (“შაჰ-ნამეს” მკითხველების) ინსტიტუტი, რომელთა შორის ყველაზე პოპულარულია როსტომისა და ზურაბის ურთიერთშებრძოლების ეპიზოდი. ხშირია შემთხვევა, როცა შაჰნამეხანი მივა იმ მომენტამდე, რომ მამამ უნდა მოკლას შვილი, ხალხი დარბაზიდან გარბის, ან წინასწარ ქრთამს აძლევენ მას, რომ ის საზარელი ადგილი გამოტოვოს.

ისევე, როგორც ირანში, საქართველოშიც არის ტრავიზმით გამორჩეული სახე ბავშვისა, რომლის სახელია ზურაბი და რომელზედაც მოგვითხრობს სურამის ციხის ლეგენდა.

ლეგენდის მიხედვით, როცა სურამის ციხეს აშენებდნენ, კედლები სულ ინგრეოდა. გამოსავლის ძიების მიზნით, ხალხმა მკითხავს მიმართა, რომლის რჩევით ციხის კედელი მანამ არ გამაგრდებოდა და ციხე არ აშენდებოდა, სანამ ბავშვს მასში ცოცხლად არ ჩაატანდნენ და არ ჩააშენებდნენ.

მკითხავს დაუჯერეს, ციხის კედელში ცოცხლად ჩააშენეს ბავში, სახელად ზურაბი და ციხეც აშენდა.

ეს უშემზარავესი ამბავი ხდება დედის თვალწინ. დედა-შვილს შორის კი ასეთი ტრავიკული დიალოგი იმართება:

- შვილო, ზურაბ, სადამდის?
- ვაიმე, დედი, მუხლამდის,
- შვილო, ზურაბ, სადამდის?
- ვაიმე, დედი, წელამდის?
- ვაიმე, შვილო, ზურაბ, სადამდის?
- ვაიმე, დედი, მკერდამდის?
- ვაიმე, შვილო, ზურაბ, სადამდის?
- ვაიმე, დედი, ყელამდის?
- ვაიმე, შვილო, ზურაბ, სადამდის?
- ვაიმე, დედი, პირამდის?
- ვაიმე, შვილო, ზურაბ სადამდის?
- ვაიმე, დედი?..

ზურაბი ცოცხლად ჩააშენეს ციხის კედელში, რის შედეგადაც კედელიც გამაგრდა და ციხეც აშენდა.

იბადება კითხვა — რატომ ჰქვია ციხის კედელში ცოცხლად ჩატანებულ ბავშვს მაინცდამაინც **ზურაბი** და არა სხვა სახელი?

ბუნებრივია, საქართველოში რამდენადაც პოპულარული იყო “შაჰ-ნამე”, იმდენად პოპულარული იქნებოდა მისი ორი მთავარი გმირის — როსტომისა და **ზურაბის** სახელები.

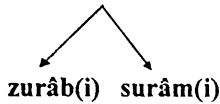
როსტომის სახელთან დაკავშირებით გვქონდა საუბარი.

რაც შეეხება **ზურაბის** ტრაგიკულ სახელს, ჩვენი აზრით, იგი, ქართულ ცნობიერებაში, “შაჰ-ნამეს” პერსონაჟის სოჭრაბის, იგივე **ზურაბის**, ტრაგიკული სახელიდან უნდა იყოს მომდინარე.

სურამის ციხე, რომელიც ქართულ წყაროებში იხსენიება XVII საუკუნიდან, დღესაც მტკიცედ დგას საქართველოში, ხოლო ლეგენდა ციხის შესახებ, ისევე ტრაგიკულს ხდის **ზურაბის** სახეს, როგორც ეს “შაჰ-ნამეშია”.

ენათმეცნიერულად სურამი და **ზურაბი** სოჭრაბის ქართული ფონეტიკური ვარიანტებია:

sohrâb -> suhrâb -> surâb

ამგვარად, “შაჰ-ნამეს” ორი გმირის სახელიდან ერთმა განიცადა გარკვეული შინაარსობრივი ცვლილება — ფიზიკური სიძლიერის სიმბოლო — **როსტომი** ქართველთა წარმოდგენაში ბრძენის სიმბოლოდაც დამკვიდრდა, ხოლო **ზურაბის** ტრაგიკული სახე ისევე ტრაგიკულად დარჩა, როგორც ეს “შაჰ-ნამეშია”.

ლიტერატურა

ანდაზები, 1991 - ანდაზები, “ქართული ანდაზები და გამოცანები”, შეადგინა ჯ. სონღულაშვილმა, თბ., 1991.

ანდაზები, 1959 - ანდაზები, “ქართული ანდაზები”, შეადგინა ა. კანდელაკმა, თბ., 1959.

გორგანელი, 1962 - გორგანელი, ფაზრ ელ-დინ, “ვისრამიანი”, აღ., გვაზარიასა და მ. თოდუას რედაქციით, თბ., 1962.

შ. რუსთაველი, 1966 - შ. რუსთაველი, “ვეფხისტყაოსანი”, ა. შანიძისა და აღ. ბარამიძის რედაქციით, თბ., 1966.

